

1345), Muhammed Mübârek Abdullah'ın *Tefsîru cüz'i 'Amme ma'a muhaddime-ti't-tefsîr* (Kahire 1963), Mahmûd Ahmed Nahle'nin *Dirâsât Kur'âniyye fi cüz'i 'Amme* (İskenderiye 1988) ve Muhammed Abdülmün'im Ali Mûtevellî'nin *Min esrârî't-ta'bîrî'l-Kur'ânî fi sûreti'n-Ne-be'* (baskı yeri yok, 1997) adlı eserleri bu konudaki çalışmalarından bazılarıdır. Özcan Tabaklar ve Ulyâ Nîsâr, Mustafa b. Muhammed'e ait *Amme Cüzü Tefsiri* üzerine dil açısından yüksek lisans tezi hazırlamış (1987, İÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü), Mehmet Doğu adı bilinmeyen bir müellife ait *Amme Tefsiri*'yle ilgili aynı mahiyette bir çalışma gerçekleştirmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Buhârî, "Fezâ'ilü'l-Kur'ân", 6, 28; Müslim, "Şalâtü'l-müsâfirîn", 275-279; Zemahşerî, *el-Keşşâf* (nşr. Âdil Ahmed Abdülmevcûd v.dğr.), Riyad 1418/1998, I, 684-685; VI, 303; Beyzâvî, *Envârü't-tenzil*, Beyrut 1410/1990, IV, 374; İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-âzîm*, Beyrut 1385/1966, VII, 195-203; Muhammed et-Trablusî, *el-Keşfü'l-ilâhî 'an şedîdî'z-zâ'f ve'l-mevzûf ve'l-vâhî* (nşr. M. Mahmûd Ahmed Bekkâr), Mekke 1408/1987, II, 725; Âlûsî, *Rûhu'l-me'ânî*, Beyrut 1421/2000, XXX, 281; İbrâhîm Ali es-Seyyid Ali İsâ, *Fezâ'ilü süverî'l-Kur'ânî'l-Kerîm*, Kahire 1421/2001, s. 306-307, 342-343; Zirikî, *el-A'lâm*, Beyrut 2002, VIII, 27; Abdülkadir Yuvalı, "İbn Arabşah, Şehâbeddin", *DİA*, XIX, 315; Mustafa Öz, "Kazâbâdî", a.e., XXV, 120; Seyyid Muhammed Hüseyinî - Mahbûbe Müezzîn, "Sûre-i Nebe'", *DMT*, IX, 402-403.

BEKİR TOPALOĞLU

NEBHÂNÎ, Takıyyüddin

(تقى الدين النبهاني)

(1909-1977)

1953'te Kudüs'te

siyasî bir parti olarak ortaya çıkan
Hizbû't-tahrîrî'l-İslâmî adlı
hareketin kurucusu

(bk. HİZBÜ't-TAHRİRİ'l-ISLÂMÎ).

NEBHÂNÎ, Yûsuf b. İsmâil

(يوسف بن إسماعيل النبهاني)

Kâdî Ebû'l-Mehâsin Yûsuf b. İsmâil
b. Yûsuf eş-Şâfiî en-Nebhânî
(1849-1932)

Filistinli din âlimi.

1265 (1849) yılında Filistin'in Nablus bölgesindeki Hayfa şehri yakınlarında bulunan İczim köyünde doğdu. Benî Nebhân kabilesinden geldiği için Nebhânî nisbesiyle anıldı. İlk öğrenimini babasının yanında yaptı. On yedi yaşında iken Kahire'ye gitti ve Ezher Üniversitesi'nde okumaya başladı. Orada sonraları şiddetle muhalefet ede-

ceği Cemâleddîn-i Efgânî ve Muhammed Abduh gibi meşhur âlimleri tanıdı. Bu arada özel ders gördüğü hocası Şeyh İbrâhîm es-Sekkâ'dan icazet aldı. Ezher'den mezun olduktan sonra (1873) memleketine dönüp Akkâ'daki Cezzâr Ahmed Paşa Camii'nde ders vermeye başladı, ayrıca Şam'a geçerek Seyyid Şerîf Mahmud Efendi'nin ilim halkasına katıldı ve ondan da icazet aldı. 1876'da İstanbul'a gidip *el-Cevâ'ib* gazetesinde editörlük ve Arapça kitapların tashihi görevinde bulundu. Ardından Kuzey Irak'taki Köysancak kasabasında bir yıl kadar kadılık yaptı. Bağdat ve Şam'a gerçekleştirdiği kısa ziyaretlerden sonra 1880'de İstanbul'a döndü ve ilk eseri olan *eş-Şerefü'l-mü'ebbed li-Âli Muhammed*'i telif etti. Sultan II. Abdülhamid'in yakın çevresinde yer aldı ve önce Lazkiye, ardından Kudüs ceza mahkemelerinin başına getirildi. Kudüs'te iken kendisini Kâdirîye tarikatına yönlendiren Hasan b. Halâve el-Gazzî ile tanıştı. 1888'de yeni kurulan Beyrut Yüksek Hukuk Mahkemesi başkanı oldu. II. Meşrutiyet'in ilânından sonra Sultan Abdülhamid'le münasebeti dolayısıyla bu görevinden uzaklaştırıldı (1909). Bunun üzerine Medine'ye göç ederek bütün vakitini eser telifine ayırdı. Birçok talebe yetiştiren Nebhânî'den Muhammed b. Ahmed el-Hâşimî, Muhammed Sultan el-Hucendî, Ebû'l-Fazl İbnü's-Siddîk ve Muhammed b. Ca'fer el-Kettânî gibi şahsiyetler yararlandı. 1916'da Şerîf Hüseyin hareketinin başlaması üzerine Medine'den ayrılıp kendi köyüne döndü. 1932 yılında Beyrut'ta vefat etti.

İslâm dünyasının Batı'dan gelen tesir ve değişimlere mâruz kaldığı bir dönemde yaşayan Nebhânî, derleme türü çalışmalarlarıyla klasik ilim geleneğine hizmet etmeye gayret göstermiştir. Batı'nın kültür ve düşünce yoluyla müslümanlar üzerinde nüfuz kurmasına karşı çıkan ve bu sebeple yenilikçi hareketlere oldukça mesafeli duran Nebhânî ictihadın tekrar canlandırılması, medreselerin ıslahı gibi çabalara destek vermemiş, Cemâleddîn-i Efgânî, Muhammed Abduh, Mahmud Şükrî el-Âlûsî ve M. Reşîd Rızâ gibi şahsiyetlere sert eleştiriler yöneltmiştir. Ayrıca Batılılar'ın açtığı okullara gitmenin zararları üzerinde durmuş, misyonerlere ait bu kurumlarda Hıristiyanlık kültürünün öğretilendiğini söylemiştir. Tasavvufu dışlayan Nebhânî Selefilîğe de karşı çıkmış, ulemânın eserleriyle gelen kültür mirasını sahiplenip kitlelere yaymayı hedef edinmiştir. Nebhânî, Osmanlılar'ın İslâm'a yönelik hizmetlerinden övgüyle söz etmiş ve II. Abdülhamid'in

politikasını savunarak bütün müslümanları onun etrafında birleşmeye çağırmıştır.

Eserleri. A) Akaid. 1. *Hüccetullah 'ale'l-âlemîn**. Hz. Peygamber'in nübüvvetini müjdeleyen haberlere ve mucizelerine dair rivayetleri içeren hacimli bir eserdir (Beyrut 1316). 2. *Hulâsatü'l-kelâm fi tercihi dîni'l-İslâm* (Kahire 1318). *Sa'âdetü'l-enâm fi't-tibâ'i dîni'l-İslâm* da (Beyrut 1326) aynı konuyu ele alan bir risâlesidir. 3. *el-İstîğâsetü'l-kubrâ bi-esmâ'illâhî'l-hüsnâ* (Beyrut 1319). 4. *Şevâhidü'l-hak fi'l-istîğâse bi-seyyidi'l-halk* (Kahire 1322, 1393/1973, Beyrut 1393/1973; 1410/1990). Resûl-i Ekrem'in kabrini ziyaret edip mânevîyatından yardım istemenin cevazına dairdir. Eserde başta Takıyyüddin İbn Teymiyye olmak üzere istigâse görüşünü reddeden çeşitli âlimler eleştirilmekte, bu arada naklî delillere ve tarihî rivayetlere yer verilmektedir. Mahmûd Şükrî el-Âlûsî esere *Gâyetü'l-emânî fi'r-red 'ale'n-Nebhânî* adıyla bir reddiye yazmıştır (Kahire 1327; Riyad 1422/2001). 5. *Nücümü'l-mühtedîn ve rüccümü'l-mu'tedîn fi delâ'ilî'n-nübüvve* (Kahire 1322). 6. *el-Burhânü'l-müsedded fi işbâti nübüvveti seyyidînâ Muhammed* (Beyrut 1324; Limasol 1408/1987). 7. *el-Esâlibü'l-bedî'a fi fazlî's-şahâbe ve iknâ'i's-Şifâ* (Kahire 1323; Beyrut 1394/1973; Tunus 1989). 8. *'Alâmâtü kıyâmi's-sâ'ati's-şuğrâ ve'l-kubrâ* (Limasol 1408/1987).

B) Siyer ve Şemâil. 1. *Vesâ'ilü'l-vüşûl ilâ şemâ'ilî'r-Resûl* (Beyrut 1309, 1422/2002). Başta Tirmizî'nin *Şemâ'ilü'n-nebî'si* olmak üzere çeşitli hadis kaynaklarına dayanılarak yazılmıştır. Abdullah b. Saîd Muhammed el-Lahcî eseri *Muntehe's-sûl 'alâ Vesâ'ilü'l-vüşûl* adıyla şerhetmiştir (Beyrut 1419/1998). 2. *eş-Şerefü'l-mü'ebbed li-Âli Muhammed* (Beyrut 1309, 1380/1961). 3. *el-Envârü'l-Muhammediyye mine'l-Mevâhibi'l-ledünniyye* (Beyrut 1310, 1312; Kahire 1320; İstanbul 1394/1974). Ahmed b. Muhammed el-Kastallânî'ye ait eserin özetidir. 4. *en-Nazmü'l-bedî' fi mevlidî's-şeffî'* (Beyrut 1312). 5. *el-Mecmû'atü'n-Nebhâniyye fi medâ'ihî'n-nebeviyye* (Beyrut 1320, 1394/1974). Müellifin Resûl-i Ekrem'e dair manzum ve mensur risâlelerini ihtiva eder. *el-Ukûdü'l-lü'lü'iyye fi medâ'ihî'l-Muhammediyye* de (*Divânü'l-medâ'ihî'n-nebeviyye*, Beyrut 1329) benzer bir derlemedir. 6. *el-Esmâ' fîmâ li-Seyyidînâ Muhammed mine'l-esmâ'* (Beyrut 1323). Müellif bu eserin *Ahşenü'l-vesâ'il fi nazmi esmâ'i'n-nebiyyi'l-kâmil* başlıklı manzum bir versiyonunu da kaleme almıştır

(Beyrut 1323). **7. Cevâhirü'l-bihâr fi fezâ'ili'n-nebiyyi'l-muhtâr** (Beyrut 1327, 1417/1997; Kahire 1379/1960). Çok sayıda kitaptan alıntılarının yer aldığı, Resûl-i Ekrem'in hususiyetlerine dair sıkça tekrarlanan sözlerin toplandığı bir eserdir. **8. Gazavâtü'r-Resûl** (Sûse 1989). **9. el-Fezâ'ilü'l-Muhammediyye**. Hacimli bir çalışma olup konuyla ilgili 782 eserin listesi verilerek âyetler, hadisler ve diğer rivayetler sıralanmıştır (nşr. Mahmûd Fâhûrî, Halep 1414/1994).

C) Hadis. 1. el-Erba'ine erba'in min ehâdisi seyyidi'l-mürselin. Birincisi kut-sî, diğerleri nebevî hadisler olmak üzere kırk adet kırk hadis çalışmasının derlendiği bir eserdir (muhtevası ve kaynakları için bk. **KIRK HADİS**). Otuz beşi kendi derlemesi, beşi diğer âlimlere ait olan bu kırk hadisler *Mecmû'u'l-Erba'in* adıyla da bilinir (Kahire 1372/1952, 2. bs.). Nebhânî'nin müstakil olarak basılan kırk hadisleri arasında *el-Ehâdisü'l-erba'in fi fezâ'ili seyyidi'l-mürselin* (Beyrut 1315), *el-Ehâdisü'l-erba'in min emsâli efşahi'l-âlemîn* (Küveyt 1408/1988), *el-Ehâdisü'l-erba'in fi vücûbi tâ'ati emiri'l-mü'minin* (Beyrut 1312) ve *el-Ehâdisü'l-erba'in fi fazli'l-cihâd ve'l-mücâhidîn* (Beyrut 1404/1984) zikredilebilir. **2. Müntehabü's-şahîhâyn min kelâmi seyyidi'l-kevneyn** (Kahire 1329). **3. el-Fethu'l-kebîr fi zâmi'z-Ziyâdeti ile'l-Câmi'i's-şâgîr**. Celâleddin es-Süyûtî'nin kısa hadisleri derleyen *el-Câmi'u's-şâgîr* ile yine kendisinin buna ilâve ettiği 4440 hadisten oluşan *Ziyâdetü'l-Câmi'* adlı zeylindeki hadislerin alfabetik şekilde sıralanmasından meydana gelmiştir (Beyrut, ts., [Dârü'l-erkam]; Kahire 1351). Eser, *Tertîbü ehâdisi's-şahîh li-Câmi'i's-şâgîr ve Ziyâdetih* adıyla da basılmıştır (Riyad 1406). **4. İthâfû'l-müslim bimâ (verede) fi't-terğîb ve't-terhîb min ehâdisi'l-Buĥârî ve Müslim** (Kahire 1951). Me'mûn es-Sâgîrcî tarafından yeni bir neşri gerçekleştirilmiş olup Münzîrî'nin aynı adlı eseriyle birlikte basılmıştır (Beyrut 1411/1991). **5. Tehzîbü'n-nüfûs fi tertîbi'd-dürûs** (Kahire 1329). Nevevî'nin *Riyâzû's-şâlihîn* adlı eserinin muhtasarıdır.

D) Dua ve Ezkâr. 1. Efâdulü's-şalavât 'alâ seyyidi's-sâdât (Beyrut 1309, 1317, 1996). Nebhânî'nin bundan başka *Sa'âdetü'd-dâreyn fi's-şalâti 'alâ seyyidi'l-kevneyn* (Beyrut 1316, 1318) ve *Şalavâtü's-şenâ' 'alâ seyyidi'l-enbiyâ'* (Beyrut 1317) adlı risâleleri vardır. **2. Riyâzû'l-cenne fi ezkârî'l-Kitâb ve's-Sünne** (Beyrut 1319). **3. el-Virdü's-şâfi mine'l-mevri-**

di's-şâfi (Beyrut 1319). **4. Müferricü'l-kürüb ve müferrihu'l-ġulüb** (Beyrut 1323, 1424/2003). Hz. Peygamber ile diğer nebilere ve sâlih kişilerden rivayet edilen dua ve zikirleri içerir. **5. ed-Delâlatü'l-vâğihât 'alâ Delâ'ili'l-ĥayrât**. Muhammed b. Süleyman el-Cezûlî'nin salavat mecmuası üzerine yazılmış bir şerhtir (Kahire 1955). **6. Câmi'u's-şenâ' 'alellâh**. Eserde hadislerde geçen veya sahâbe ile âlimlere ait olan övgü ve yakarıları bir araya getirilmiştir (Halep 1408/1988; Beyrut 1417/1996).

E) Diğer Eserleri. 1. Ĥulâşatü'l-beyân fi ba'zi me'âsiri's-Sultân 'Abdîlĥamîd Ĥân (Beyrut 1312). **2. Sa'âdetü'l-me'âd fi muvâzeneti Bânet Sü'âd** (Beyrut 1315). Kâ'b b. Züheyr'in meşhur kasidesi hakkındadır. **3. Ĥâdi'l-mürîd ilâ ħuruki'l-esânîd** (Beyrut 1317). Nebhânî, hocalarının adını ve onlardan okuduğu kitapları kaydettiği bu eserin sonunda kısa otobiyografisine de yer vermiştir. **4. İrşâdül-ĥayârâ fi tahzîri'l-müslimin min medârisi'n-Naşârâ** (Kahire 1322). **5. el-Beşâ'irü'l-îmâniyye fi'l-mübeşşirâti'l-menâmiyye** (Beyrut 1329). **6. Ĥurretü'l-ayn mine'l-Beyzâvi ve'l-Celâleyn** (Kahire 1338/1919, 1360). Kâdî Beyzâvi ile Celâleyn tefsirlerinden yapılmış seçmelerden oluşmuştur. **7. Câmi'u kerâmâti'l-evliyâ***. Binden fazla mutasavvıfın hayat hikâyesini ihtiva eden eseri (Kahire 1394/1974) Abdülĥalik Duran *Sahabeden Günümüze Veliler ve Kerametleri* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir (I-IV, İstanbul, ts., [Hikmet Neşriyat]). **8. Sebîlü'n-necât fi'l-ĥubbi fillâh ve'l-buġzi fillâh** (İstanbul 1985; Limasol 1412/1992). **9. Delîlü'l-muĥtâr ilâ aĥlâki'l-ahyâr**. Alışveriş ve ticaret ahlâkı ile malî ibadetler hakkındaki rivayetleri içerir (Limasol 1408/1987).

BİBLİYOGRAFYA :

Nebhânî, *Kerâmâtü'l-evliyâ'*, II, 386-409; a.mlf., *Ĥâdi'l-mürîd ilâ ħuruki'l-esânîd*, Beyrut 1317, s. 56-64; Serkis, *Mu'cem*, II, 1838-1842; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 764; Zirikî, *el-A'lâm* (Fethullah), VIII, 218; D. D. Commins, *Islamic Reform: Politics and Social Change in Late Ottoman Syria*, New York 1990, s. 116-118; Muhammed Ali Hüdûv, "Yûsuf en-Nebhânî", *Mevsû'atü Beytî'l-ĥikme li-a'lâmi'l-'Arab*, Bağdad 1420/2000, I, 619-620; Samir Seikaly, "Şaykh Yusuf al-Nabhani and the West", *Les Européens vus par les libanais à l'époque ottomane* (ed. Bernard Heyberger - Carsten-Michael Walbiner), Beirut 2002, s. 175-181; Seyyid Alevis b. Abbas el-Hasenî, *Fihristü's-şuyûĥ ve'l-esânîd*, [baskı yeri yok] 1423/2003, s. 304-306; Amal Ghazal, "Sufism, İjtihad and Modernity, Yusuf al-Nabhani in the Age of 'Abd al-Hamid II", *Ar.Ott.*, XIX (2001), s. 239-272.

M. SAİT ÖZERVARLI

NEBÎ

(bk. PEYGAMBER).

NEBÎ CAMİİ

Diyarbakır'da
XVI. yüzyılda inşa edilen cami.

Diyarbakır'da Dağkapısı yakınında İnönü mahallesinde Gazi caddesiyle İnönü caddesinin birleştiği kuzeybatı köşesinde yer alır. Bânisi ve mimarı belli olmayan ana yapı Akkoyunlular döneminde XV. yüzyılda yaptırılmış, XVI. yüzyılda bazı değişimler geçirmiştir. Minaresinde bulunan kitâbelerin birçoğunda Hz. Peygamber'in sözleri "kâle'n-nebî" ifadesiyle nakledildiğinden yapıya Nebî Camii, Peygamber Camii veya Câmîu'n-nebî denilmiştir.

Cami eskiden iki bölümden oluşuyordu. Bunlardan biri vaktiyle Şâfiiler'e ayrılmış olan şimdiki yapı, diğeri buna doğudan bitişik olarak inşa edilen ve bugün mevcut olmayan Hanefiler'e ait kısımdı. Ayrıca minareye bitişik, kemerli bir kapısı olan avlusu ile bunun doğu yönünde ufak dükkânlar, kuzey yönünde de bir bölümü günümüzde mevcut olan medresesi vardı. 1927'de Hanefiler'e ait caminin ahşap kirişlerinin çürüyüp çökmesi sebebiyle 1955'te bu bölümle minare belediye tarafından yıktılarak o sırada genişletilen Gazi caddesine katılmıştır. 1960'ta Vakıflar Genel Müdürlüğü'nce kalan diğer kısımlar onarılmış ve minare bugünkü yerine yeniden inşa edilmiştir.

Selçuklu mimarisi tarzında 936 (1530) yılında yapılan Hanefiler'e ait kısım, enine gelişen şemada mihraba paralel dört nefli bir yapı olup önde de bir son cemaat yerinden meydana geliyordu. Yapıda nefler ağaç kütükleriyle kapatılmıştı ve üzeri toprak damla örtülüydü. Kesme bazalt taşından inşa edilen caminin basık kemerli kapısının üzerinde ahşap mükebbiresi vardı. Köşk bölümü basık tutulmuş olan minberi oldukça güzel bir taş işçiliğine sahipti. Zengin çini süslemeli mihrabının yarım sekizgen planlı mukarnaslı nişi üstte üç dilimli kemerle sonlanıyordu. Müezzin mahfili giriş kapısı üstünde yer alıyordu.

Siyah bazalt taşından inşa edilmiş olan Nebî Camii'nin (Şâfiiler bölümü) son cemaat yeri bir sıra beyaz kesme taş, bir sıra siyah bazalt taşı ile almasıık örgülü olarak yapılmış, böylece giriş cephesine bir hareketlilik kazandırılmıştır. Üç kubbeli son